

GİRİŞ

Her peygamber gibi Hz. Peygamber de “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilene tebliğ et, eğer bunu yapmazsan, peygamberlik görevini yapmamış olursun. Allâh seni insanlardan korur” (el-Mâide 5/67) fermanınca tebliğ görevini layıkıyla son nefesine kadar yerine getirmiştir. Müfessirlerin bir kısmı Hz. Peygamber’in akrabalarına yönelik “tebliğ/uyarı” görevinin 47. sırada Mekke devrinin ortalarında (Ateş, 1990, VI, 297) nâzil olan Şu’arâ sûresinin “وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ / En yakın aşiretini/akrabalarını uyar” (eş-Şu’arâ 26/214) âyetiyle başladığını söylemektedirler. Bazı müfessirlerin ve mütercimlerin bu âyet bağlamında kullandığı “evvela, ilk önce, başladı” gibi kelimeler bunu ihsas ettirmektedir. Taberî (ö. 310/923) bu âyet nâzil olduğunda Hz. Peygamber’in; dedesi ‘Abdülmuttalib’in çocuklarını, torunlarını uyarmaya ve onları cehennem azabından korkutmaya başladığını belirtmektedir (Taberî, 2001, XI, 6605; Yazır, 2001, VI, 141). Bursevî ise bu konuda şöyle demektedir: “Hz. Peygamber’in yakın akrabalarını uyarmakla emrolunması, onların durumuyla ilgilenmesi daha önemli olduğu içindir. Bu yüzden önce onları uyarmaya başlamak daha uygundur. Nitekim iyilik, sıla-i rahim ve benzeri hususlarda önce onlardan başlamak daha uygundur” (Bursevî, ts. VI, 311).

Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767) ise bu âyet nâzil olduğunda Hz. Peygamber’in “Ben genel olarak bütün insanlara; bununla beraber özellikle akrabalarım olan ‘Abdimenâf’ın iki kardeşi Hâşim ve ‘Abdülmuttalib oğullarına gönderildim” dediğini nakletmektedir (Mukâtil, 2003, II, 466). Taberî, Ebû Hüreyre’den (ö. 58/678) rivâyetle bu âyet inzâl olunca Hz. Peygamber’in Safâ tepesine çıkıp “Ey Kureyş topluluğu! Ey ‘Abdimenâf oğulları! Ey ‘Abdülmuttalib’in oğlu ‘Abbas! Ey Resûlüllah’ın Halası Safiyye! Ey Resûlüllah’ın kızı Fâtıma! Kendinizi Allâh’ın azâbından kurtarın. Malımdan dilediğiniz kadar isteyebilirsiniz. Ama Allâh katında sizin için hiçbir şey yapamam”¹ dediğini rivâyet etmektedir. Bu rivâyetteki “Ey Kureyş topluluğu!” ve “Ey Resûlüllah’ın kızı Fâtıma!” ifâdeleri, Hz. Peygamber’in “فعم وخص” hem genel/umumî hem de özel/hususî davette/inzârda bulunduğunu göstermektedir.² Zemahşerî (ö. 538/1144) ise bu âyet bağlamında şöyle demektedir: “Bu âyet iki şekilde anlaşılabilir: Birincisi, Hz. Peygamber’in kavmini en yakınlarını ve ardından yakınlıkta bunları izleyenleri uyarmakla memur kılınmasıdır... İkincisi ise akrabanın akrabaya gösterdiği şefkat ve merhameti yakınlarına göstermemekle, uyarı ve tehditte onlara karşı toleranslı davranmamakla memur olmasıdır” (Zemahşerî, 1995, III, 328). Olayı hususî tebliğden ziyâde “şefâat” ve kıyâmet gününde “akrabalığın” kimseye yarar sağlamayacağı ile ilişkilendiren Kuşeyrî’nin (ö. 465/1072) yorumu ise şu şekildedir: “Allâh bu âyetle, Hz. Peygamber’e akrabalarının ona olan yakınlığının kendilerine fayda vermeyeceğini, iman etmezlerse haklarındaki şefâatinin kabul edilmeyeceğini anlatmıştır. Zîrâ oğlu Hz. Nûh’u inkâr edince peygamberliği oğluna bir yarar sağlamadı. Yine Hz. Muhammed’in akrabalarının çoğu ona karşı en şiddetli düşmanlık yapan insanların başında gelmekteydi. Ancak Hz. Peygamber’le akraba olmaları onlara bir fayda vermeyecektir” (Kuşeyrî, ts, III, 20)

Elmalılı (1878-1942) da “Evvelâ içlerinde yaşadığın kendi hasımlarının en yakınlarından inzâra başla” (Yazır, 2001, VI, 141) şeklinde açıklamada bulunmuştur. Hz. Peygamber’in yakınlarını bu âyetle uyarmaya başladığı anlayışının ortaya çıkmasında âyetin metninde olmadığı halde tercümesinde genellikle parantez içinde yer alan “evvela”, “öncelikle”, “önce” “başlayarak / with beginning” gibi ifâdelerin etkisinin yanında meâlin ve tefsirin nüzûl sırasına göre yapılmamasının da etkisi bulunmaktadır. (Yazır, 2001, VI, 141; Öztürk, 2016, 240; Akdemir, 2004, 375; Karaman vd., 2018, 375; Asad, 1993, 574).

Bu konuda parantez içi yapılan eklemelere birkaç örnek vermek yararlı olacaktır. Yusuf Işıcık’ın parantez içi açıklamalı meâli şu şekildedir: “En yakın akrabalarını uyar(makla işe başla)” (Işıcık, 2008, 287). Hasan Basri Çantay’ın meâli ise şöyledir: “Sen (ilkın) en yakın hasımlarını uyar” (Çantay, 2015, II, 267). Ömer Rıza Doğrul da âyete şu şekilde anlam vermiştir: “En yakın hasımlarını, (iğri yolun encamından) korkut” (Doğrul, 1955, II, 597). Esed’in de parantez içinde kullandığı “beginning with” ifâdesi bu meâllerle

¹ Hadis için bk. Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. İsmâ’il el-Buhârî (1992), *Sahîhu'l-Buhârî* (İstanbul: Çağrı Yayınları), “Kitâbu Tefsîri'l-Kur’ân/Şu’arâ”, 2; “Kitâbu'l-Vesâyâ”, 11; “Kitâbu'l-Menâkib”, 13; Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (1992), *Sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları), “Kitâbu'l-İmân”, 89; Ebû ‘İsâ Muhammed b. ‘İsâ b. Sevre et-Tirmizî (1992), *Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları), “Kitâbu Tefsîri'l-Kur’ân”, 26.

² Açıklamalar için bk. Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr (2001), *Câmiu'l-beyân ‘an te’vîli âyi'l-Kur’ân*, thk. Sıdkı Cemil el-Attâr (Beirut: Dâru'l-Fikr), 11/6606-6607. Ayrıca bk. Ebû Muhammed ‘Abdurrahmân b. Muhammed b. İdris er-Râzi İbn Ebi Hâtım (1419), *Tefsîru'l-Kur’âni'l-‘azîm*, thk. Es’ad Muhammed et-Tayyib (Arabistan: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz), 9/2826; Şihâbüddîn Mahmûd b. ‘Abdillâh el-Hüseynî el-Âlûsî (1415), *Rûhu'l-me’ânî*, thk. ‘Abdulbârî ‘Atiyye (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye), 10/132.

benzerlik arz etmektedir: “And warn (whomever thou canst reach, beginning with) thy kinsfolk” (Asad, 1993, 574).³ Bu tür meâller ister istemez tebliğ Hz. Peygamber’in yakınları için bu âyetle başladığını akla getirmektedir. Pek çok meâlde bunlara benzer parantez içi açıklamalar ve ilaveler bulunmaktadır. Bunlarla beraber Pickthall’ın meâli ise bu tür bir parantez içi eklemelerden âri olup şu şekildedir: “And warn thy tribe of near kind” (Pickthall, 2011, 376). Bu bağlamda komisyon tarafından hazırlanan bir meâldeki anlam ise “En yakınlarını uyar!” şeklindedir (Kandemir vd., 2014, II, 1302).

Bu kısa bilgilerden sonra Hz. Peygamber’in açıktan tebliğ ve yakınlarını ikaz etmesinin Mekke döneminin ortalarında inen bu âyetten yaklaşık altı yıl önce ikinci sırada nâzil olan Müddessir sûresinin “Kalk ve (insanları) uyar!”⁴ âyetiyle başladığını söylemek isâbetli olacaktır. Zira Şu’ara’dan önce nâzil olan sûrelerde geçen “enzir” “nezir”, “münzir”, “münzerîn/münzerûn”, “li yünzira”, “li yekûne li’l-âlemîne nezîrâ”, “zekkir”, “müzzekkir”, “li yezzekkerû”, “kul”, “yâ eyyühe’n-nâs”, “yâ benî âdem”, “müsmî’in”, “mübeşşir”, “izâ tütlâ ‘aleyhim âyâtinâ”, “nebbe”, “ve’ mur ehleke”, “etiu’ni” “mu’rizin” gibi ifâdeler bunu doğrulamaktadır. Makalemizde bu ifâdeler bağlamında Şu’arâ 214. âyetinden önceki sûreler incelenip bunlarda Hz. Peygamber’in akrabalarını uyarıp uyarmadığı bir başka ifâdeyle davetin hususî-özel ve umûmî-genel olarak bir ayrıma tâbi tutulup tutulmadığı konusu ele alınacaktır.

1. ‘ALAK SÛRESİ

Hz. Peygamber’in tebliğ görevi dolaylı olarak ilk inen âyetlerle başlamıştır. Zirâ ‘Alak sûresinin ilk âyetleri nâzil olunca Hz. Peygamber başından geçen olayları Hz. Hatice’ye anlatmış ve o da bunun üzerine Müslüman olmuştur. Ardından Hz. Peygamber’in yakınlarından Hz. Ali de Müslüman olmuştur.⁵

İlgili rivâyetler dikkate alındığında Tevrât ve İncil’i okuyan Varaka b. Nevfel de ilk inen âyetlerle İslâm’dan haberdar olmuştur (Taberî, 2001, XV, 8788-8789). Diğer taraftan ‘Alak sûresinin ilk beş âyetinden bir yıl sonra nâzil olan sûrenin 9-10. âyetlerinde Hz. Peygamber’in namaz kıldığı ve Ebû Cehl’in onu namazdan alıkoymak için girişimlerde bulunduğu anlatılmaktadır.⁶ Ebû Cehl’in bu tavrı dikkate alındığında Hz. Peygamber’in yakınlarıyla beraber Mekke halkının da risâletten haberdar olduğu anlaşılmaktadır.

2. MÜZZEMMİL SÛRESİ

Müzzemmil sûresinin 15. Âyetinde “إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ / (Ey Müşrikler!) Size bütün yaptıklarınıza şahitlik edecek bir peygamber gönderdik” denilerek Hz. Peygamber’in insanlara “resûl ve şâhit” olarak gönderildiği belirtilmektedir. Bu âyette Hz. Peygamber’in “resûl” ve “şâhit” olarak tanımlanması ve “عَلَيْكُمْ / size” ifâdesi onun Allâh’tan aldığı vahiyleri ayırım yapmadan akrabalarıyla beraber tüm Mekkelilere tebliğ ettiği anlamına gelmektedir.⁷ Zirâ “nebî” ve “resûl” kelimeleri Kur’ân’da “Allâh’ın buyruklarını ve öğütlerini muhâtaplara bildirmek üzere seçtiği elçi” mânasına gelmektedir (Yavuz, 2007, XXXIV, 257). Bu husus “Ey

³ Esed, 93. dipnotta bu âyet bağlamında şöyle demektedir: Her mü’minin ulaşabildiği kişilere tebliğ yapmasının gerekli olup buna özellikle sorumluluğu altında bulunan en yakınlarından başlaması gerekir. Bk. Muhammad Asad (1993), *The Message Of The Qur’ân* (Gibraltar: Dar Al-Andalus), 574.

⁴ Müddessir 74/2. Açıklamalar için bk. ‘Abdurrahman b. Ebû Bekir Celâlüddîn es- Suyûtî (1996), *el-İtkân fi ‘ulûmi’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr), 1/77-78.

⁵ Açıklamalar için bk. Ebû’l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî (ts.), *Bahru’l-‘ulûm* (b.y.: y.y.), 3/597-598; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbüri es-Sa’lebi (2002), *el-Keşf ve’l-beyân ‘an tefsîri’l-Kur’ân*. thk. el-İmâm Ebî Muhammed b. ‘Âşûr, (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-‘Arabî), 10/243; Ebu’l-Fidâ İsmâ’il b. ‘Ömer b. Kesîr el-Kureşî el-Basrî ed-Dimeşkî (1999), *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed Selâme (b.y.: Dâru Tayyibe li’n-Neşr ve’t-Tevzi), 8/436; ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâlüddîn es-Suyûtî (ts.), *ed-Dürü’l-mensûr* (Beyrut: Dâru’l-Fikr), 8/562; Ebû Muhammed Cemâlüddîn ‘Abdülmelik İbn Hişâm (1995), *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, thk. Mustafâ eş-Şekkâ vd., (Beyrut: Dâru’l-Hayr), 1/192-194, 197-198; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1995), 1/81-83.

⁶ Açıklamalar için bk. Ebû’l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdi el-Belhî (2003), *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Ahmed Ferîd (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye), 3/501; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 15/8792-8793; Ebû’l-Ferec Cemâlüddîn ‘Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Cevzî (1422), *Zâdü’l-mesîr fi ‘ilmi’t-tefsîr*, thk. ‘Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî); 4/466-467; Muhammed Tâhir İbn ‘Âşûr (ts.), *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr* (Tunus: Dâru Sahnûn li’n-Neşr ve’t-Tevzi), 30/442-443.

⁷ “Gönderilen, yollanan resûl, elçi” anlamına gelen “er-rasûlu’l-münbe’isu” ifâdesi teenniyle, acele etmeden gönderilmek, yollanmak anlamına gelen “raslûn” kelimesinden gelmektedir. Bk. Râgîb el-İsfehânî (2006), *Mufredâtu Elfâzi’l-Kur’ân* (Beyrut - Sayda: el-Mektebetü’l-‘Asriyye), 212.

Peygamber! Rabbinden sana indirilene tebliğ et, eğer bunu yapmazsan, peygamberlik görevini yapmamış olursun” (el-Mâide 5/67) âyetinde açıkça belirtilmektedir.

Ardından 19. âyette Kur’ân “tezkira” olarak tanımlanarak “إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا / Şüphesiz bu (âyetler) bir öğüt ve uyarıdır. Dileyen, Rabbinin dinine girer” denildikten sonra insanlara “istiğfârda” bulunmaları emredilmektedir. Kur’ân’ın “tezkira” olarak isimlendirilmesi bir sonraki Müddessir sûresinin 54-55. âyetlerinde de geçmekte olup Tekvîr sûresinin 27-28. âyetlerinde de imân ve itaat yolunu benimsemek isteyenler için “ (28) لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ (27) إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ / Kur’ân, ancak aranızda doğru yola girmeyi dileyene ve âlemlere bir öğüttür” denilerek tekrar edilmektedir. Şüphesiz bütün bu ifâdeler tüm Mekke halkını ve dolayısıyla Hz. Peygamber’in yakınlarını da içine almaktadır.

3. MÜDDESSİR SÜRESİNİN 1-2. ÂYETLERİ

İkinci sırada nâzil olduğu ifade edilen Müddessir sûresinin ikinci âyetinde geçen “فَمُفَّذٌ / Kalk ve uyar” cümlesi geçmektedir. Bu ifade genel olup tebliğ bağlamında Hz. Peygamber’in yakınlarıyla beraber tüm Mekkelileri içine almaktadır. Yüce Allâh, risâletin hemen başında ikinci sırada nâzil olan bu âyetle Hz. Peygamber’e insanları uyarmasını ve onları İslâm’a davet etmesini emretmektedir. Müfessirler buradaki “أَنْذِرْ / uyar” emrinin “umumî” ve muhâtapların da tüm Mekke halkı olduğunu ifade etmektedirler.⁸ Zemahşerî bu ifade hakkında şöyle demektedir: “Kalk ve kavmini iman etmedikleri takdirde başlarına gelecek olan Allâh’ın azâbından sakındır. ‘Uyar’ emri konusunda doğru olan uyarıyı kimseye has kılmadan ‘uyarmanın’ ‘umumî’ olmasıdır” (Zemahşerî, 1995, IV, 633).

Bazı müfessirler, “Ey örtüsüne bürünen!” hitâbını mecâzî olarak “peygamberlik kisvesine bürünen, bu ağır görevi yüklenen” kişi şeklinde yorumlamıştır (Râzî, 1420, XXX, 697; Şevkânî, 1414, V, 388). “Kalk ve uyar” emri Hz. Muhammed’in tevhîd dinini insanlığa tebliğ etmekle görevlendirilişinin açık bir ilânıdır. Bu emir üzerine Hz. Peygamber, Mekkelileri tevhîd dinine davet etmeye başlamıştır. Bu emrin ardından gelen “وَرَبِّكَ فَكَبِّرْ / Rabbini yücelt” (el-Müddessir 74/3) emri ise tevhîdin özünü ve namaza “Allâhu ekber” diyerek başlamanın gerekliliğini ortaya koymaktadır (Kurtubî, 1995, XIX, 58-59).

Tevhîdin özü “Allâh’ın birliğine iman ve O’na kulluk” etmekten ibârettir (Mâverdî, 2012, VI, 135). “Elbiseni temiz tut” emri ise Hz. Peygamber’in maddî olarak elbisesini necasetten temizlemesi; mânevî olarak ise günahlardan kendisini arındırması anlamına gelmektedir (Zemahşerî, 1995, IV, 633). Bu âyetler veciz bir üslûpla Hz. Peygamber ve Müslümanların maddî-mânevî temizliğe dikkat etmelerinin zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Maddî-manevî temizlik ise davetin başarıya ulaşması ve insanların ikna edilmesi bakımından son derece önemli bir husustur.

Müddessir sûresinin ikinci âyetinde Hz. Peygamber’e hitâben “أَنْذِرْ / uyar” emrinin yer almasının ardından 36. âyette cehennem için “نَذِيرًا لِلْبَشَرِ” “İnsanlar için bir uyarıcı” olarak tanımlanması ve Velîd b. Muğîre hakkında nâzil olduğu rivâyet edilen 11-26. âyetleri davetin tüm Mekke halkına açıktan yapıldığını göstermektedir (Mukâtil, 2003, III, 414-417; Taberî, 2001, XV, 8675-8682).

Bu bağlamda Derveze, Müzzemmil ve Müddessir sûrelerinin ilk âyetleri hakkında şu açıklamaları yapmaktadır: “Müzzemmil ve Müddessir sûrelerinin giriş kısımlarındaki benzerlik dikkat çekicidir. İlk âyetlerde Hz. Peygamber’in risâlet görevi için hazırlanması daha sonraki kısımlarda ise insanları İslâm’a davet edip uyarması emredilmektedir” (Derveze, 1383), I, 444-445). Sürenin diğer âyetlerinde ise müşriklerin Kur’ân’ı sihir olarak tanımlayıp ona inanmayı reddettikleri, namaz kılıp fakirlere yardım etmedikleri için sekar’a / cehenneme girip şiddetli bir azâba ma’rûz kalacakları buna mukâbil Kur’ân’a inananların yani yemin ashâbı’nın ise cennete gireceği anlatılmaktadır.

⁸ Açıklamalar için bk. Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 3/413; Ebû Muhammed Sehl b. ‘Abdillâh b. Yûnus b. Refî’ et-Tüsterî (1423), *Tefsîru’t-Tüsterî*, thk. Muhammed Bâsil ‘Uyûnu’s-Sûd (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye), 181; Nizâmuddîn el-Hasen b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Kummî en-Nisâbü’rî (1416), *Garâibu’l-Kur’ân ve regâibu’l-furkân*, thk. Zekeriyâ ‘Umeyrât (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye), 6/386.

4. TEBBET, 'ALÂ, LEYL VE FECR SÜRESİ

Hız. Peygamber, risâletten önce amcası olan Ebû Leheb'in iki oğlu Utbe ile Uteybe'yi kızları Rukiyye ve Ümmü Külsüm ile evlendirmişti (Kapar, 1994, X, 178). Dolayısıyla Hız. peygamber ile aralarında hem nesep hem de evlilik yoluyla akrabalık ilişkisi bulunmaktaydı. Mâtürîdî (ö. 333/944) ve Bursevî (ö. 1137/1725) bu sûredeki “yed / el” kelimesi bağlamında şöyle demektedir: “Nakledildiğine göre Ebû Leheb, Hız. Peygamber'e fazlasıyla iyilik edip mâlî yardımında bulunuyordu. Bu yüzden o şöyle derdi: 'bir gün egemenlik Muhammed'e âit olursa benim ona el atmışlığım vardır. Şayet Kureys'e âit olursa onlara da pek çok iyiliklerim olmuştur'" (Mâtürîdî, 2019, XVII, 379; Bursevî, ts., X, 533). Fakat Ebû Leheb, Hız. Peygamber'e karşı gelince bizzat ismi anılarak şiddetli bir şekilde Yüce Allâh tarafından inzâr edildi (Râzî, 1420, XXXII, 350).

Râzî'ye (ö. 606/1210) göre Yüce Allâh'ın bu sûreye “فُلٌ / de ki” hitâbını kullanarak “فُلٌ تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ / De ki: Ebû Leheb'in elleri kurusun” şeklinde başlamamasının üç nedeni bulunmaktadır. Bunların birincisi şöyledir: “Amcalık yakınlığı, mutlaka hürmete riâyet etmeyi gerektirir. Bundan dolayı Yüce Allâh, Hız. Muhammed'e, amcasına (bir tür kınama) olacağı için, 'kul / de ki' emrini kullanmasını emretmemiştir. Kâfirün sûresinde ise durum bunun tam tersidir. Zirâ bu sûrede kınanan kâfirler, Hız. Muhammed'in amcaları değildi” (Râzî, 1420, XXXII, 351).

'Alâ sûresinin 9. âyetinde Hız. Peygamber'in tebliğ görevini ifâde sadedinde “فَذَكِّرْ إِنْ نَفَعَتِ الذُّكْرَى / Ey Peygamber! İnsanlara öğüt ver” denilmektedir. Bu âyetteki “ذَكِّرْ / öğüt ver” ifâdesi genel olup tüm Mekke ahalisiyle beraber Hız. Peygamber'in yakınlarını ve akrabalarını da kapsamaktadır. Dolayısıyla bu âyette “öğüt alma” sadece belli bir gruba hasredilmeyip buna muhâtap olan herkes için geçerlidir. Zirâ 10. âyetteki “سَيَذَكَّرُ مَنْ يَخْشَى / (Allâh'tan) korkan öğüt alacaktır” ifâdesi bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Râzî, insanlara öğüt verip hakikati anlatmanın ilk etapta Hız. Peygamber için vâcip/gerekli olduğunu ve tekrarının öğüdün yarar sağlamasına bağlı olduğunu ifâde etmiştir (Râzî, 1420, XXXI, 133).

Hız. Peygamber'in Yüce Allâh'tan aldığı vahiyleri/emirleri/talimatları muhâtaplarına olduğu gibi bildirmesi onun risâletinin bir gereğidir. Öğüt faydalı olduğu takdirde buna devam etmek her Müslüman için gücü ve imkanları nispetinde vâciptir (Karaman vd., 2008, V, 604). Ancak inkârda direnen, Hız. Peygamber, mü'minler ve vahiylerle alay edenler için “Bizi anmaktan yüz çevirenden... sen de yüz çevir” (en-Necm 53/29) âyetinde de belirttiği üzere bunun bir faydası bulunmamaktadır.

'Alâ sûresinin 14-15. âyetlerde şirkten arınıp zekât veren, namaz kılanların kurtuluşa ereceği müjdesi yer almaktadır. Diğer taraftan bu âyetlerde anlatılan hususların Hız. İbrâhîm, Hız. Mûsâ ve önceki peygamberlerin suhuflarında/kitaplarında da geçtiği ifâde edilmektedir. Bunlar da Mekkeliler için bir öğüt ve uyarı konumundadır.

Leyl sûresinin 4. âyetinde insanların farklı amaçlar ve hedefler içinde oldukları vurgulandıktan sonra 14. âyette Yüce Allâh, Hız. Peygamber'in davetini reddedenler için şöyle demektedir: “فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى / Sizi alevler saçan cehennem ateşine karşı uyarıyorum.” Bu âyette inzârı/uyarmayı yapan fiilen Hız. Peygamber olmasına rağmen Yüce Allâh'ın bu “uyarımı” kendisine nispet etmesi bir taraftan inzârın önemini diğer taraftan da davetin tüm insanlara açıktan yapıldığını göstermektedir. Fecr sûresi 27-30. âyetlerde Yüce Allâh, insanlardan dinine tabi olup böylece cennete girmelerini istemektedir. Bir başka ifâdeyle bu âyetlerde hem Hız. Peygamber'in yakınları hem de tüm Mekkeliler îkaz edilmektedir.

5. FELAK, NÂS, İHLÂS, NECM VE 'ABESE SÜRESİ

Felak, Nâs ve İhlâs sûrelerinin ilk âyetleri “فُلٌ / de ki” emri ile başlamaktadır. Hiç şüphesiz bu hitâbın emrin muhâtapları arasında tüm Mekke halkı gibi Hız. Peygamber'in yakınları ve akrabaları da bulunmaktadır. Hız. Peygamber “kul” emri gereği “tebliğ” görevini açıktan yapmıştır.

İhlâs sûresinin söz dizimi bu sûrenin Hız. Peygamber'e Yüce Allah hakkında sorulan birtakım sorular üzerine indiğini göstermektedir. Nitekim Mukâtil ve Taberî'nin (ö. 150/767) verdiği bilgilere göre İhlâs sûresi 'Âmir b. et-Tufeyl b. Sa'saa' el-'Âmirî'nin Hız. Peygamber'in yanına gelerek ona Rabbinin ismi nedir? O, kimdir? O'nun dostu kimdir? O'nun çareleri/yolları nelerdir? O kaç kişidir? Kimin babasıdır? Hangi canlıdandır? O'nun kardeşi kimdir? O ne yiyor?; Mekke müşriklerinin “Bize Rabbinin niteliklerini/özelliklerini anlat, O'nun vasıflarını söyle”; 'Âmir oğullarından 'Âmir b. Et-Tufeyl'in “Bize Rabbinden haber ver: O altından mı, gümüşten mi, demirden mi, bakırdan mı?; müşriklerin “Rabbinin nesebini bize anlat” ve Yahudilerin “Bunlar Allah'ın yarattıklarıdır. Peki Allah'ı kim yarattı” sorularını sormaları üzerine inmiştir (Mukâtil, 2003,

III, 535; Taberî, 2001, XV, 8899-8900). Bu rivâyetler Hz. Peygamber'in Mekke halkını ve Yahudileri Yüce Allâh'a imana davet ettiğini göstermektedir.

Yıldızlara yeminle başlayan Necm sûresinin ikinci âyetinde Mekke halkına arkadaşları olan "صَاحِبِكُمْ" Hz. Peygamber'in dalâlette olmadığı uyarısı yapılmaktadır. Bu âyetteki "صَاحِبٌ / arkadaş, dost" ifâdesi müşriklerin Hz. Peygamber'le risâletten önce içli dışlı olduklarını göstermektedir. Üçüncü âyette ise Hz. Peygamber'in Mekkelileri ikaz etmek için söylediği sözlerin kendisine değil; Yüce Allâh'a ait olduğu belirtilerek bunlara inanmaları gerektiği ifâde edilmektedir. 29. âyette "فَأَعْرَضَ عَنْ مَنْ تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا / Öğüdümüze/Kur'an'a sırt çevirenden sen de uzak dur" denilerek Hz. Peygamber'e dostluğuna riâyet etmeyip uyarılarını dikkate almayanlardan yüz çevirmesi emredilmektedir.

Kur'an'a sırt çeviren ve dolayısıyla ona inanmayanlar hem Hz. Peygamber'in yakınları hem de diğer insanlardır. 56. âyette ise "هَذَا نَذِيرٌ مِنَ النَّذِيرِ الْأُولَىٰ / İşte bu da önceki uyarıcılar gibi bir uyarıcıdır" buyrulur Hz. Muhammed'in önceki peygamberler gibi bir "nezîr / uyarıcı" olduğu belirtilmektedir. Ardından 57. âyette "أَزَفَتْ الْأَرْفَةُ / Yaklaşmakta olan (kıyâmet iyice) yaklaştı" denilerek insanlar hesap gününe karşı tehdit edilip uyarılmaktadır.

Necm sûresinin "أَقِمْنَ هَذَا الْحَدِيثَ تَعْجُبُونَ (59) وَتَصْحَكُونَ وَلَا تَتَذَكَّرُونَ (60) وَأَنْتُمْ سَامِدُونَ (61)" / Şimdi siz gaflet içinde eğlenerek bu söze mi (Kur'an'a mı) şaşıyorsunuz, gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz?" (en-Necm 53/59-61) cümleleri ise Mekkelilerin, Yüce Allâh tarafından kendilerine "nezîr" olarak gönderilen Hz. Peygamber'in daveti ve uyarıları karşısındaki olumsuz tutumlarını ve tepkilerini göstermesi bağlamında önemli bir veri durumundadır. Ardından sûre, Mekke halkının Hz. Allâh'a secde ve ibâdet etmeleri gerektiği emriyle son bulmaktadır. Bu âyetteki "فَاسْجُدُوا / secde edin" ve "وَاعْبُدُوا / ibâdet edin" emirlerinin muhâtabı tüm Mekke halkıdır ve bu emirler onlar için açık bir uyarı niteliğindedir.

'Abese 11-12. âyetlerde Kur'an'ın uyarı/ikaz bağlamında "tezkira" olduğu hususu tekrar edildikten sonra 24. âyette umumî olarak "فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ" denilerek 24-32. âyetlerde insandan kendisine lütfedilen nimetlere bakması, bunlardan ibret alması istenmekte ve sûre kıyâmet gününde Hz. Peygamber'in uyarılarını dikkate alıp iman eden mü'minlerin mutlu; uyarılarını reddedip inanmayan kâfirlerin ise perişan olacağı ve hiç kimsenin en yakınlarına da olsa bir fayda sağlamayacağı uyarısıyla son bulmaktadır.

6. ŞEMS, BURÛC, TÎN, KUREYŞ, KÂRIA', KIYÂME VE HÜMEZE SÛRESİ

Şems sûresinin 1-10. âyetlerinde kâinatın ve insanın yaratılışının; 11-15. âyetlerde Semûd kavminin Yüce Allâh'ın mu'cize olarak gönderdiği deveyi kesmeleri yüzünden helâk edilmelerinin Mekke halkı için bir uyarı olduğu anlatılmaktadır.

Burûc sûresinde özellikle inanmayanların şiddetli bir şekilde cezalandırılacağını anlatan "Şüphesiz Rabbinin yakalayışı ise çok şiddetlidir" (el-Burûc 85/12) ve iman edenlerin bağışlanacağını dile getiren "O bağışlayandır, severdir" (el-Burûc 85/14) âyetleri de tüm Mekkeliler için açıktan bir uyarı ve davettir.

Tîn sûresinde iman edip sâlih amel işleyenlerin kurtuluşa erip kesintisiz bir mükâfata erişeceklerini dile getiren ifâdeler; ticaret bağlamında Kureyşlilere güvenli bir şekilde lütfedilen kışın güneye Yemen tarafına ve yazın kuzeye Şam civarına yaptıkları yolculuklar ve bunun karşılığında onların Beyt'in Rabbine ibâdet etmeleri emri de açıktan umumî davet bağlamında değerlendirilmesi gereken önemli bilgilerdir.

Benzer şekilde Kâria', Kıyâme ve Hümeze sûrelerinde vecîz olarak anlatılan kıyâmet sahneleri; tartıları ağır gelenlerin yani iman edip sâlih amel işleyenlerin cennete; tartıları hafif gelenlerin yani iman etmeyip vahyi yalanlayan kâfirlerin cehenneme gireceğini dile getirilen ifâdeler de davetin herkese yönelik olarak yapıldığını göstermektedir.

7. MÛRSELÂT VE KÂF SÛRESİ

Mürselât sûresinin 5-7. âyetlerinde insanların uyarılması için "inzâr" kökünden "نَذْرًا" ifâdesi; zikrin/vahyin "ذِكْرًا" "öğüt" olarak gönderilmesi; buna bağlı olarak kıyâmet gününde bu "zikre" inanmayanların mazeret beyân etme imkânlarının olmayacağını "عَذْرًا" kelimesiyle sarîh bir şekilde dile getirilmesi de davet/uyarı/ikaz bağlamında önem arz etmektedir. Zîrâ bu vecîz üç kelime hem umûmî hem de hususî daveti içermektedir. Diğer taraftan bu sûrede inanmayan önceki milletlerin helâk edilmesi, yaratılış ve kıyâmet sahneleri eşliğinde on kere tekrar eden "وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ" / Vay haline o gün, yalanlayanların!" (el-Mürselât 77/15, 19, 24, 28, 34, 37, 40, 45, 47, 49) âyeti de bir taraftan inzârın şiddetini diğer taraftan umûmîliğini

açıkça beyân etmektedir (el-Mürselât 77/12-50). Ayrıca bu sûrenin “(36) وَلَا يُؤَدُّنُ لَهُمْ فَيْعَتَهُمْ (35) هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِقُونَ / Bu, onların konuşamayacakları bir gündür. Özür dilemeleri için onlara izin verilmez” (el-Mürselât 77/35-36) âyetleri de insanların Hz. Peygamber tarafından uyarıldıklarını ve dolayısıyla onlara kıyâmet gününde mazeret beyân etmek için izin verilmeyeceğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Kâf sûresi huruf-u mukattaa’dan sonra “mecîd” olan Kur’ân’a yeminle başlamaktadır. Mevdûdî (1903-1979) “mecîd” kelimesi hakkında şöyle demektedir: Bu kelime Arapça’da 1. Yüksek mertebeli, azâmetli, şerefli, izzet sahibi 2. Kerem sahibi, çok veren, çok faydalı, menfaatli olan olmak üzere iki anlamda kullanılmıştır. Bu kelime Kur’ân’da dünyada hiçbir kitabın onunla kıyaslanamayacağı, dil ve edebî yönden onun mu’ciz olduğu, hiçbir sözünün yanlış ve asılsız olduğunun asla ispatlanamayacağı, batılın ona karşı koyamayacağı anlamında kullanılmıştır. İnsan onu ne kadar kendine rehber edinirse bu oranda dünya ve âhîret saadetini elde eder. Onun maddî-manevî faydalarının sınırı yoktur (Mevdûdî, 1996, V, 469). Elmalılı (1878-1942) da “mecîd” kelimesi bağlamında şöyle demektedir: “Kur’ân-ı Mecîd, şerefi kitapların hepsinden büyük olan yâhud mânasını bilip amel edeni şereflendiren şanlı Kur’ân” mânasına gelmektedir (Yazır, 2001, VII, 203).

Kâf sûresinin ikinci âyetinde Hz. Peygamber’in “مُنْذِرٌ / münzir (uyarıcı)” olarak gönderildiği ve Mekkelilerin bunu kabul etmeyip “hakı” inkâr ettikleri ifâde edilmektedir. Elmalılı “münzir” kelimesi bağlamında şunları söylemektedir: “Kur’ân’ın şeref ve şânı olmadığından değil, fakat insanlara, yine insanlardan bir münzir, korku haberi vererek korkutan bir Peygamber geldiğine şaşkınlardan dolayı küfür ve inkâra gittiler. Halbuki insanlara kendi hariçlerinden bir münzir, gayr-i tabîi ve şayân-ı taaccüb görülse bile yine kendilerinden bir münzir gelmesi görülmedik bir şey değil idi. Fakat onun gelişine ve inzâr edişine şaştlar” (Yazır, 2001, VII, 203). Hz. Peygamber’in “münzir” olarak Mekkelilere tebliğ ettiği inanç esaslarının başında tek olan Hz. Allâh’a kulluk (tevhîd), nübüvvet, öldükten sonra dirilme ve ebedî olan âhîret hayatına iman gelmektedir.

Kâf 3-11. âyetlerde müşriklerin öldükten sonra dirilişi inkâr etmeleri üzerine Yüce Allah onları inkâr etmek için sonsuz ilmüne, mutlak kudretine dikkat çekmekte; çevrelerinde olup bitenlere ve sahip oldukları nimetlere bakarak yeniden dirilmenin mümkün olduğunu görüp bunun üzerinde düşünmelerini istemektedir. Ancak müşrikler sürekli olarak çürüyüp dağılan bedenlerin tekrar bir araya getirilmesinin mümkün olmadığını ileri sürerek “Hayır, hak kendilerine gelince (onu) yalanladılar” (Kâf 50/5) cümlesinde de belirtildiği üzere öldükten sonra dirilmeyi reddetmişlerdir.

Diğer taraftan Kâf sûresinin 12-14. âyetlerde Nûh, Ashâbü’r-ress, Semûd, ‘Âd, Firavun, Lût, Eyke ve Tubba’ halkından peygamberlerini inkâr edenlerin helâk edildikleri; 15-30. âyetlerde insanların mükemmel bir şekilde yaratıldığı ve amellerinin melekler tarafından kaydedildiği; kıyâmetin vakti saati geldiğinde mutlaka gerçekleşeceği ve Allâh’a şirk koşanların cehenneme atılacağı; kâfirlerin kendi tercihleriyle hak yoldan ayrıldıkları; Yüce Allâh’ın kullarına dünyada ve âhîrette zulmetmediği/zulmetmeyeceği; 31-35. âyetlerde ise Müslümanların cennete girip mükâfatlandırılacağı; 37. âyette bütün bu anlatılanlarda düşünenler için bir zikir/öğüt (zikrâ) olduğu ve sûrenin son âyetindeki “Onların ne dediğini biliyoruz. Sen onlar üzerinde bir zorlayıcı değilsin. Benim tehdidimden korkanlara sen Kur’ân ile öğüt ver” (Kâf 50/45) cümlesi insanların tekrar tekrar ikaz edildiklerini göstermektedir. Özellikle bu âyetteki “فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ / (Mekkelilere) Kur’ân ile öğüt ver” emri tüm Mekkelilerin tebliğ muhâtap olduklarını açıkça göstermektedir.

8. BELED VE TÂRIK SÛRESİ

Beled sûresinde de öncekilerde olduğu gibi davet bağlamında benzer anlatımlar bulunmaktadır. Mekke’ye yeminle başlayan sûrenin ikinci âyetinde “هَلِيلٌ / hillun” kelimesiyle Hz. Peygamber’in bu şehrin sâkinlerinden biri olduğu; onuncu âyette insana “النَّجْدَيْنِ / necdeyn’in” açıklandığı belirtilmektedir. Müfessirlerin bir kısmı bu âyetteki “necdeyn” ifâdesini “çocuğun iki beslenme yolu, iki göğüs” ile beraber “iki yol”, “hayır ve şer yolu”, “hidâyet ve dalâlet”; “hedeynâ” ifâdesini de “açıklamak” şeklinde tefsir etmişlerdir (Mukâtil, 2003, III, 486; Taberî, 2001, XV, 8730-8733).

İsfehânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) “necdeyn” kelimesinin itikatta/inançta “hak ve bâtıl”; sözde “doğru ve yalan”, fiilde/amelde “güzel ve çirkin” mânalarına geldiğini söylemektedir (İsfehânî, 2006, 502). Taberî bu mânalardan “hayır ve şer yolunun” âyetin bağlamına daha uygun olduğunu söylemektedir (Taberî, 2001, XV, 8732-8733). 11-20. âyetlerde ise ihtiyaç sahiplerine yardım eden, sabrı ve merhameti tavsiye eden ashâbu’l-meymene’nin cennete; âyetleri inkâr eden ashâbu’l-meşeme’nin ise cehenneme gireceği anlatılmaktadır.

Mekkî sûrelerin genelinde olduğu gibi Târik sûresinde de yaratılış bağlamında semâ'ya ve Târik yıldızına yemin edildikten sonra insanların bir hâfiz'inin/koruyucusunun/amellerini yazan bir meleğin olduğu ifade edilmektedir. Ardından genel bir hitâpla beşinci âyette şöyle denilmektedir: "Öyleyse, insan neden yaratıldığına bir baksın" (et-Târik 86/5). Bu âyetteki "insan" kelimesi mutlak mânada olup tüm Mekke halkını içine almaktadır. Diğer taraftan dokuzuncu âyette insanların gizli işlerinin/sırlarının/niyetlerinin ortaya serileceği kıyâmet gününe vurgu yapılarak insanlar uyarılmaktadır. Ardından Kur'ân'ın hakla batılı birbirinden ayırdığı "fasl" olduğu belirtilmekte ve Hz. Peygamber'e genel bir hitâpla kâfirlere mühlet vermesi emredilmektedir. Buradaki "mühlet ver" ifâdesi Hz. Peygamber'in davetini kabul etmeyip Yüce Allah'a inanmayan, Hz. Peygamber, Kur'ân ve mü'minlerle alay eden Mekke müşrikleri için bir tehdit ve uyarı mahiyetindedir (Taberî, 2001, XV, 8677; İbn Ebî Zemenîn, 2002, V, 119).

9. KAMER SÛRESİ

Kıyâmetin yaklaştığını haber vererek başlayan Kamer sûresinin 2-5. âyetlerinde kâfirlerin kendilerine gönderilen âyetleri, mu'cizeleri, haberleri sihir olarak niteleyip Hz. Peygamber'le alay ettikleri anlatılmaktadır. 6-8. âyetlerde ise Hz. Peygamber'e davetini kabul etmedikleri için kâfirlerden yüz çevirmesi emredilmekte ve kâfirleri cehennem azâbının beklediği haber verilmektedir.

Bu sûrede dört kere tekrar eden "وَلَقَدْ يَسْرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ / Andolsun biz, Kur'ân'ı öğüt almak için kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur?" (el-Kamer 54/17, 22, 32, 40) âyetinde Kur'ân'ın zikir ve öğütlerinin anlaşılması/hayata aktarılması için kolaylaştırıldığı belirtilmektedir. 9-51. âyetlerde Nûh, 'Âd, Semûd, Lût, Firavun kıssaları üzerinden Mekke halkı İslâm'a davet edilmektedir. Bu âyetlerde on bir kere tekrar eden "nüzur", altışar kere tekrar eden "müddekir/müzzekkir" ve "azâb" kelimeleri Mekkeliler için hem bir davet ve hem de uyarı/tehdit içermektedir. Zîrâ bu kelimeler ve anlatılan kıssalar üzerinden tüm Mekkelilere eğer Hz. Muhammed'e gönderilen vahyi kabul etmezlerse onların da kendilerinden önceki münkirler gibi yok edilecekleri açık bir şekilde haber verilmektedir. Bu sûrede anlatılan kıssalar Mekkelilerin Hz. Peygamber'i yalanlamalarının ardından anlatılmaktadır. Dolayısıyla burada iki amacın/hedefin olduğu görülmektedir. Bunların birincisi Mekkelilere tehdit; ikincisi de Hz. Peygamber'i ve mü'minleri teselli etmektir (Şimşek, 2012, V, 130-131).

10. SÂD SÛRESİ

Sâd sûresi "ص وَالْقُرْآنَ ذِي الذِّكْرِ / Sâd. Öğüt/uyarı ile dolu Kur'ân'a andolsun ki" âyetinde belirtildiği üzere zikir/öğüt ile dolu olan Kur'ân'a yeminle başlamaktadır. Buradaki yemin hem Hz. Peygamber'in risâletinin doğruluğunu pekiştirmekte hem de kâfirlerin inkârlarının ve büyüklük taslamalarının çirkinliğini ve yanlışlığını ortaya koymaktadır.

İlk âyetteki "öğüt/uyarı" anlamına gelen "zikir" kelimesi "şeref/şan" mânasına da gelmektedir. Birinci anlama göre Kur'ân'ın, insanları bâtil/şirkten kurtarıp doğru/hak yola yönelteceği; hak ve adâletle bağdaşmayan, insanlık onuruna yakışmayan davranışlardan arındırmayı sağlayacak prensiplerle dolu olduğu belirtilmektedir. İkinci anlama göre de Kur'ân sayesinde Müslümanların şanlı bir uygarlık kuracakları müjdesini içermektedir. Nitekim sûrenin son âyetinde bu müjdenin mutlaka gerçekleşeceği bildirilmektedir (Karaman vd., 2008, IV, 565-566).

Dördüncü âyette kâfirlerin kendilerine "münzir" olarak gönderilen Hz. Peygamber'i yalanladıkları ve onu "yalancı" ve "sihirbaz" olarak niteledikleri anlatılmaktadır. Dördüncü âyette Hz. Peygamber için kullanılan "münzir/uyarıcı" ve sekizinci âyette vahiy için kullanılan "zikir" ve "zikrî" kelimeleri uyarı bağlamında tüm Mekkelileri içine almaktadır. Ancak Mekkelilerin Hz. Peygamber'i yalanlamaları üzerine Yüce Allâh onuncu âyette "Öyleyse bir imkân ve güç bularak göğe yükselsinler" diyerek onları tehdit etmektedir.

12-48. âyetlerde Hz. Dâvûd, Hz. Süleymân, Hz. Eyyûb, Hz. İbrâhîm, Hz. İshâk, Hz. Ya'kûb, Hz. İsmâ'îl, Hz. Yesa', Hz. Zü'l-Kifl'den bahsedilerek bunların "ehyâr/iyilerden" olduğu ve kıssalarında cennette mükâfatlandırılacak muttakiler için bir "zikir" bulunduğu ifade edilmektedir. Ardından "قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ / De ki: 'Ben sadece bir uyarıcıyım! Tek ve kahredici olan Allâh'tan başka bir ilah yoktur" (Sâd 38/65) ifâdesi gelmektedir. Dördüncü âyette geçen "münzir" kelimesi burada bir kere daha tekrar edilmekte ve Hz. Peygamber'in uyarıcı vasfına atf yapılmaktadır. Ardından yetmişinci âyette yine Hz. Peygamber için "نَذِيرٌ مُبِينٌ / apaçık uyarıcı" ifâdesi yer almaktadır. Bu kelimeler Hz. Peygamber'in Mekke müşriklerini ve akrabalarını tekrar tekrar uyarıp İslâm'a davet ettiğini açıkça göstermektedir.

Bu sûrede kâfirlerin, Hz. Peygamber'e karşı sözlü ve fiilî tutumlarını anlatan pek çok tablo yer almaktadır. Bu bağlamda önceki milletlerin kıssaları üzerinden Yüce Allâh'ın kudretine, büyüklüğüne ve rubûbiyetine ilişkin kanıtlar/deliller sunularak müşrikleri azarlayıcı ve korkutucu anlatımlara yer verilmiştir. Sürenin birinci âyetinde Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e indirilmesinin amacı onun âlemleri yani insanları ve cinleri⁹ "لِيُكَفِّرَ الْعَالَمِينَ نَذِيرًا" uyarması için olduğu anlatılmaktadır. Fakat 4-8. âyetlerde kâfirler, Hz. Peygamber'in uyarısını/davetini Kur'ân'ın "yalan/uydurma", "öncekilerin masalları", "başkalarının yardımıyla yazıldığını", "kendisine yardımcı olarak bir meleğin uyarıcı/nezîr indirilmesi gerektiği" ve Hz. "Muhammed'in büyülenmiş bir kişi olduğunu" ileri sürerek reddetmişlerdir (Şimşek, 2012, III, 504-507). Bunun üzerine Yüce Allâh "قُلْ" hitâbıyla Mekke halkına Kur'ân'ın kendisi tarafından indirildiğini beyân etmiştir. Ancak Mekkeliler, Hz. Peygamber'in uyarılarını dikkate almadıkları ve kıyâmeti yalanladıkları "بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ" için "فَصَلُّوا فَلَا يَسْتَنْطِيعُونَ" ifâdesinde beyân edildiği üzere hak yoldan ayrılmışlardır (el-Furkân 25/9, 11). Bundan dolayı 12-14. âyetlerde belirttiği üzere korkunç bir azâba ma'rûz kalacakları haber verilmektedir.

Hz. Peygamber'e "قُلْ" hitâbıyla kâfirlere; muttakilere vaat olunan cennetin mi yoksa ceheennem mi daha iyi olduğunu sorması emredilmektedir. 18-19. âyetlerde ise kıyâmet günü Yüce Allâh putlara insanları hak yoldan kendilerinin mi alıkoymuşunu soracağı ve putların da cevap olarak kendilerine ve atalarına bol nimetlerin verilmesine rağmen insanların şükretmeyip kendi iradeleriyle doğru yoldan ayrıldıkları anlatılmaktadır. Bu âyetlerdeki çoğul olan "hüm", "entüm", "küm" ifâdeleri ve "نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا" / Zikri/Kitâb'ı önemsemediler ve yok olmayı hak eden bir toplum oldular" (el-Furkân 25/18) cümlesi tebliğin umumî olduğunu ortaya koymaktadır.

21-29. âyetlerde kâfirlerin ceheennemdeki korkunç durumlarından bahsedilmektedir. Bu bağlamda kâfirlerin ceheennemde söyledikleri/söyleyecekleri "Ne olurdu ben de Peygamber'le beraber aynı yolu tutsaydım! Keşke falancayı dost edinmeseydim. Andolsun ki bana gelen Zikir'den beni o saptırdı... Kavmim bu Kur'ân'ı terk etti" (el-Furkân 25/27-30) cümleleri tebliğin umumîliğini ve Mekkelilerin Hz. Peygamber'in tebliğine verdikleri tepkiler bakımından önem arz etmektedir. Kâfirlerin söyledikleri bu cümleler, Hz. Peygamber'in akrabaları da dâhil olmak üzere tüm Mekke halkının tebliğe muhâtap olduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan kâfirlerin Kur'ân'ın bir defada Hz. Peygamber'e indirilmesi konusundaki itirazları (el-Furkân 25/32); 35-44. âyetlerde anlatılan İsrâiloğulları, Nûh, 'Âd, Semûd, Ashâbû'r-ress kıssaları; "Seni gördükleri zaman mutlaka seni eğlence konusu yapıyorlar"; "Onlar hayvanlar gibidirler" cümleleri; 45-50, 54, 59, 61-62. âyetlerde kâinat/yaratılış üzerinden verilen örnekler; "Andolsun, biz bunu insanlar arasında, düşünüp ibret alsınlar diye tekrar tekrar açıkladık" (el-Furkân 25/50) âyetindeki "صَرَفْنَا" ifâdesi; Hz. Peygamber'in kâfirlere boyun eğmeyip Kur'ân ile onlara karşı cihat etmesi; kâfirlerin kendilerine fayda ve zarar vermeyen putlara taparak Allâh'ı inkâr etmeleri Hz. Peygamber'in davetinin açık bir delili niteliğindedir (el-Furkân 25/52).

56. âyette daha önceki sûrelerde de geçtiği üzere Hz. Peygamber'in "مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا" ifâdeleriyle "müjdeleyici ve uyarıcı" olarak vasıflandırılması; 60. âyette "Onlara: 'Rahmân'a secde edin' denildiğinde... bu söz onların kaçışını arttırır" ifâdeleri Hz. Peygamber'in tebliğ görevini ifâ ettiğini ve Mekkelilerin buna olumsuz karşılık verdiklerini göstermektedir. 64-76. âyetlerde mü'minlerin özellikleri ve tövbe edip sâlih amel işledikleri için seyyiâtlarının hasenâtlara tebdil edileceği; müşriklerin ise Allâh'ın âyetleri kendilerine hatırlatıldığında bunlara karşı kör ve sağır bir şekilde yaklaşp vahyi/daveti inkâr ettikleri anlatılmaktadır. Bu âyetlerde çoğul olarak kullanılan "عِبَادٌ", "يَمشُونَ", "خَاطِبُهُمْ", "الْجَاهِلُونَ", "قَالُوا", "وَالَّذِينَ", "يَقُولُونَ", "يَقُولُونَ", "إِذَا أَنْفَقُوا", "لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا", "وَالَّذِينَ لَا", "لَمْ يَجْرُوا عَلَيْهَا", "وَالَّذِينَ إِذَا دُكِّرُوا", "وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ", "وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ", "سَيِّئَاتِهِمْ", "أُولَئِكَ", "وَلَا يَزْنُونَ", "وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ", "يَدْعُونَ", "كَذَّبْتُمْ", "دُعَاؤَكُمْ", "يُكْفَرُ", "خَالِدِينَ فِيهَا", "بِمَا صَبَرُوا", "أُولَئِكَ يُجْزَوْنَ", "وَأَجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ" kelimeleri tebliğin umumîliğini göstermekte olup sûrenin son âyeti de vahyi/daveti inkâr edenlerin ceheenneme atılacağını haber vermektedir.

14. FÂTİR SÛRESİ

Allâh'a hamd ile başlayan Fâtır sûresinin 4-5, 15. âyetlerindeki "يَا أَيُّهَا النَّاسُ / Ey insanlar" ifâdesi, "يَا بَنِي آدَمَ / Ey Âdem'in çocukları" hitâbında olduğu gibi tebliğin umumîliği bakımından ayrı bir önem arz etmektedir. Zîrâ

⁹ Açıklamalar için bk. Ebû 'Abdillâh Muhammed b. 'Abdillâh b. 'Îsâ ibn Ebî Zemenîn (2002), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîz*, thk. Ebû 'Abdillâh Hüseyin b. 'Ukkâşe - Muhammed b. Mustafâ el-Kenz (Mısır: el-Fârûku'l-Hadîse), 3/252; Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ahmed b. Muhammed b. 'Alî el-Vâhidî en-Nisâbü'rî (1415), *el-Vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Safvân 'Adnân Dâvûdî (Beyrut: Dâru'l-Kalem - ed-Dâru's-Şâmiyye), 773; Ebû Muhammed 'Abdülhak b. Gâlib b. 'Abdirrahmân İbn 'Atiyye (1422), *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. 'Abdusselâm 'Abduşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye), 4/199; Nâsiruddîn Ebû Sa'îd 'Abdullâh b. 'Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî el-Beyzâvî (1418), *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlı (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî), 4/117; el-Kâdî Ebüssuûd Muhammed b. Muhammed b. Mustafâ el-İmâdî (2010), *İrşâdu'l-'akli's-selîm ilâ mezâyê'l-kitâbi'l-kerîm* (Beyrut - Lübnân: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî), 6/177.

bu hitâbın içerisinde tüm Mekke halkıyla beraber Hz. Peygamber'in yakınları ve akrabaları da girmektedir. Dördüncü âyetteki “ وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِكَ / Eğer seni yalanlıyorsa, senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı” cümlesi, Mekkelilerin Hz. Peygamber'in çağrısına gösterdikleri olumsuz tepkiyi göstermektedir. 7. âyette ise Hz. Peygamber'in davetini reddedenlerin şiddetli bir azâba ma'rûz kalacakları; mü'minlerin başlanıp büyük bir mükâfata nâil olacakları dile getirilmektedir. Ardından 8. âyette Yüce Allâh, Hz. Peygamber'e “ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسْرَاتٍ / (Ey Muhammed!) Onlar için duyduğun üzüntüler yüzünden kendini helâk etme!” diyerek davetini kabul etmeyen müşrikler için üzülmemesini söylemektedir. Zîrâ Hz. Allâh müşriklerin neler yaptıklarından haberdardır (Fâtır 35/8).

10-14, 27-28. âyetlerde yaratılış ve insanlara verilen nimetler üzerinden insanlar uyarılıp dine davet edilmektedir. Bu daveti kabul etmeyip Hz. Peygamber ve mü'minlere tuzak kuran müşrikleri büyük bir azâbın beklediği haber verilmektedir (Fâtır 35/10). Ancak “Onlara dua etseniz bile sizin duanızı duymazlar, duysalar da size cevap veremezler. Kıyâmet günü sizin ortak koşmanızı inkâr ederler” (Fâtır 35/14) âyetinde de belirtildiği üzere putlara tapan kâfirlerin Hz. Peygamber'in çağrısına/davetine yanıt vermeyecekleri ifâde edilmektedir. Ardından Hz. Peygamber'in çağrısına olumlu yanıt vermeyen Mekke halkının yok edilip yerlerine başka bir kavmin yaratılacağı tehdidi gelmektedir (Fâtır 35/17). Devamında ise “ إِنَّمَا نُنذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ / Sen ancak, görmedikleri hâlde Rablerinden için için korkanları ve namaz kılanları uyarırsın” (Fâtır 35/18) âyetinde açıkça belirtildiği üzere Hz. Peygamber'in davetine görmediği halde Yüce Allâh'a inanan, namaz kılan müminlerin olumlu olarak cevap verecekleri ve “ إِنْ أَنْتَ إِلَّا نَذِيرٌ / Hiç şüphesiz sen bir uyarıcısın” (Fâtır 35/23) cümlesi de sarahaten Hz. Peygamber'in tüm Mekke halkına umumî davette bulunduğunu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan bu ifâdeler Hz. Peygamber'e müşriklere ve yakınlarına değil kendisine iman edenlere mü'minlere önem vermesi gerektiğini göstermektedir (Derveze, 1383, III, 116-117).

Bir sonraki âyette de yine Hz. Peygamber'in “beşîr” ve “nezîr” (Fâtır 35/24) olarak gönderildiği tekrar edilmektedir. Ardından müşriklerin Hz. Peygamber'i yalanladıkları gibi kendisinden önceki peygamberlerinde de halkları tarafından yalanlandığı haber verilerek hem Hz. Peygamber teselli edilmekte hem de Mekkeliler uyarılmaktadır (Fâtır 35/25-26). 19-22. âyetlerde ise Hz. Peygamber'in davetine karşılık veren Müslümanlar ile din “gören, nûr/aydınlık, gölge, diri”; kâfirler ve inançsızlık ise “kör, karanlık, harûr/ateş, ölü” kelimeleriyle ifâde edilmiştir.

Bu vasıflandırmalar açık bir şekilde Müslümanların ve kâfirlerin Hz. Peygamber'in davetine verdikleri yanıtı/karşılığı göstermektedir. “مُسْمِعٌ” “ışittiren/tebliğ/davet eden” olarak vasıflandırılan Hz. Peygamber'in “kabirdekileri” “مَنْ فِي الْقُبُورِ” yani vahye karşı vurdumduymazlık içinde olan Mekke kâfirlerini uyarsa da ona iman etmeyecekleri ve çağrısına olumlu olarak karşılık vermeyecekleri açık bir şekilde anlatılmaktadır (Fâtır 35/22).

29-35. âyetlerde Hz. Peygamber'in davetine olumlu karşılık veren mü'minlere âhirette verilecek nimetler; 36-37. âyetlerde ise onun davetini reddeden kâfirlerin cehennemdeki korkunç durumları anlatılmaktadır. Ardından 39. âyette küfredenlerin tercihlerinin sorumluluğunun kendilerine âit olduğu; 40-41. âyetlerde ise Yüce Allâh'ın kâinatın mutlak hâkimi olduğu; müşriklerin taptıkları putların yaratmada hiçbir katkılarının olmadığı; putlara iman etmeyi birbirlerine telkin ederek birbirlerini kandıranların aldatıldıkları haber verilmektedir.

“Kendilerine bir uyarıcı geldiği takdirde, başka hiçbir ümmetin erişemeyeceği kadar doğru yolda olacaklarına dâir var güçleriyle Allâh'a yemin etmişlerdi. Kendilerine uyarıcı geldiğinde ise bu onları haktan daha da uzaklaştırdı” (Fâtır 35/42) âyetinde belirtildiği üzere Mekke'nin önde gelenleri şayet kendilerine bir uyarıcı/nezîr gelirse diğer ümmetlere nazaran ona daha çok iman edecekleri; ancak nezîr geldiğinde ona karşı büyüklük tasladıkları ve onu yok etmek için türlü türlü tuzaklar kurdukları belirtilmektedir (Fâtır 35/43).

Sûrenin sonunda ise müşriklerin Hz. Peygamber'in davetine icâbet etmeyerek sürekli günah işledikleri, buna rağmen Yüce Allâh'ın onlara iman etmeleri için mühlet verdiği; kendilerinden önce daha güçlü olan toplulukların peygamberlerine iman etmedikleri için helâk edildikleri gibi kendilerinin de eğer Hz. Peygamber'in çağrısına icâbet etmezlerse onlar gibi yok edilecekleri tehdidi yer almaktadır (Fâtır 35/44-45). Bütün bunlar Hz. Peygamber'in davetinin aşıktan umumî olarak yapıldığını göstermektedir.

15. MERYEM SÛRESİ

Meryem sûresinde davet bağlamında 1-15. âyetlerde Hz. Zekeriyâ; 16-36. âyetlerde Hz. Meryem, 40-58. âyetlerde Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ, Hz. İdrîs, Hz. Nûh kıssaları üzerinden Mekke halkı uyarılmaktadır. Bu âyetlerde geçen “nebî” ve “resûl” kelimeleri davet bağlamında önemlidir. Ayrıca Hz. Peygamber ve diğer peygamberlerin uyarılarına aldırmayan kişiler için kullanılan “Huzurumuza getirildiklerinde neler işitecek, neler görecekler! Fakat bugün o zâlimler apaçık bir sapıklık içindedirler” (Meryem 19/38) cümlesi ve ardından genel umumî tebliği ifade eden “ وَأَنْذَرُكُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ / Onları, gaflet içinde bulunup iman etmezlerken işin bitirileceği o pişmanlık günüyle uyar” (Meryem 19/39) âyeti vahye karşı çıkanların acı sonlarını ifade etme bağlamında davetin önemini göstermektedir.

Dünya hayatında Hz. Peygamber’in tebliğ ettiği tevhid inancını kabul etmedikleri için gerçeği göremeyen kâfirler, kıyâmet gününde onun önemini idrâk edip her şeyi bütün ayrıntıları ile işitip göreceklerdir. Diğer taraftan bu âyette geçen ve Mekke müşriklerinin tamamını içine alan “ وَأَنْذَرُكُمْ ” cümlesindeki “inzâr” emri ve çoğul “hüm” zamiri bir taraftan davetin Hz. Peygamber tarafından Mekke halkına açıktan yapıldığını diğer taraftan Mekke halkının Hz. Peygamber’in davetine karşı çıktıklarını açıkça ortaya koymaktadır.

65. âyette Hz. Peygamber’in şahsına yönelik olarak kullanılan ve tüm Mekkelileri kapsayan “ فَأَعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ / لِعِبَادَتِهِ / O’na kulluk et ve O’na ibâdetinde sabırlı ol” emri de davet/uyarı bağlamında diğer bir işarettir. 66-72. âyetlerde ise Hz. Peygamber’in davetine inanmayıp dirilişi inkâr eden kâfirlerin cehenneme atılacağı ve daveti kabul eden mü’minlerin cennete konulacağı dile getirilmektedir. Diğer taraftan “Kendilerine âyetlerimiz okunduğunda inkâr edenler, iman edenlere: ‘İki topluluktan hangisinin mevkî/makamı ve meclis/topluluğu daha güzeldir? dediler” (Meryem 19/73) âyetindeki “ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ ” ifâdesi, inen âyetlerin Hz. Peygamber tarafından Mekkelilere okunduğunu ve İslâm’a davet edildiklerini açıkça göstermektedir. Bu ifâdenin ardından Hz. Peygamber’in davetine karşı çıkanların cehennemde makamlarının ne kadar kötü olduğu/olacağı buna mukâbil kalıcı sâlih amel işleyen mü’minlerin makamlarının da cennet olacağı dile getirilmektedir (Meryem 19/75-76). 77. âyetteki “ وَقَالَ نُؤْتِيَنَّ مَا لَمْ يَلَمْنَا ” “Muhakkak bana mal ve evlat verilecek” ve 84. âyetteki “ فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ / Öyleyse onlar hakkında acele etme” cümleleri de müşriklerin Hz. Peygamber’in davetine karşı çıkışları bağlamında farklı birer örnek durumundadır.

Bunların yanında umumî ve açıktan davetin yapıldığını ifade eden “Biz Kur’ân’ı Allâh’a karşı gelmekten sakınanları müjdelemen ve inatçı milleti uyarman için senin dilinde indirerek kolaylaştırdık” (Meryem 19/97) âyetindeki “ وَنُنَزِّلُ بِهِ ”, “ وَنُنَزِّلُ بِهِ ” ve “ قَوْمًا لُدًّا ” ifâdeleri bütün Mekkelilerin Hz. Peygamber tarafından İslâm’a davet edildiklerini ortaya koymaktadır.

Yüce Allâh, gönderdiği bütün peygamberleri mesajı iyice açıklamaları için o kavmin diliyle göndermiştir. Bu bağlamda Kur’ân’ı da Araplardan olan Hz. Peygamber’in diliyle Arapça olarak indirmiştir. Böylece Hz. Peygamber tebliğ, müjdeleme ve uyarma görevini tam mânâsıyla yerine getirmiştir. Sürenin son âyetinde Mekke halkı bir kez daha uyarılarak kendilerinden önceki azgın kavimlerin helâk edildikleri gibi eğer Hz. Peygamber’in davetine icâbet etmezlerse hiçbir hayat belirtisi kalmayan bu azgın/münkir nesiller gibi tarih sahnesinden silinip gidecekleri tehdidiyle son bulmaktadır. Dolayısıyla son âyet, umumî bir şekilde Kur’ân’ın uyarılarını dikkate almayan Mekke müşriklerinin de eğer Hz. Peygamber’e iman etmezlerse aynı şekilde yok olup gideceklerine dikkat çekmektedir (Meryem 19/98).

16. TÂHÂ SÜRESİ

Tâhâ 3. âyette daha önce pek çok kere geçtiği üzere Kur’ân’ın Allâh’tan korkanlar için bir “ تَذَكُّرَةٌ / öğüt” olduğu belirtilmektedir. Bu âyet umumî bir anlama sahip olmakla beraber Kur’ân’ın, sadece insan olmanın sorumluluğunu üstlenip bunun hakkını veren mü’minler için bir öğüt/uyarı etkisinin olduğunu, bu şuurdan yoksun olan kâfirler için ise bir anlam taşımadığını göstermektedir.

9-98. âyetlerde Mekkeliler Yüce Allâh’ın uyarılarını dikkate almadıkları için korkunç bir şekilde helâk edilen Firavun kıssası üzerinden uyarılmaktadır. Bu pasaj içerisinde yer alan “Selâm, doğru yolu tutanların üzerine olsun” (Tâhâ 20/47); “Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar” (Tâhâ 20/44); “Kim yalanlar ve yüz çevirirse ona azap vardır” (Tâhâ 20/48); “Musa onlara: ‘Yazıklar olsun size! Allâh’a karşı yalan uydurmayın. Sonra bir azapla sizi yok eder. Elbette iftira eden, hüsrana uğrar” (Tâhâ 20/61); “Sizin ilahınız yalnızca Allâh’tır; O’nun dışında ilah yoktur” (Tâhâ 20/98) âyetleri tebliğ bağlamında önem arz etmektedir. Zîrâ bu pasajdan sonra gelen “(Ey Muhammed!) Sana geçmişin haberlerinden bir kısmını böylece anlatıyoruz. Şüphesiz ki sana katımızdan bir zikir (Kur’ân) verdik” (Tâhâ 20/99) ifâdesi bu kıssanın anlatılış gâyesinin Mekke müşriklerini uyarmak olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Diğer taraftan bu âyette geçen “ ذِكْرًا / zikir” kelimesi ve bir sonraki âyetteki “Kur’ân’dan yüz çeviren, kıyâmet gününde ağır bir vebal yüklenmiş olur” (Tâhâ 20/100) ifâdesi de davetin genel oluşu bağlamında önemli bir işaret konumundadır.

99-111. âyetlerde ise kıyâmet ve cehennem sahneleri üzerinden tüm Mekkeliler uyarılmaktadır. 111. âyetteki “Zulüm yüklenerek gelen gerçekten perişan olacaktır” cümlesi tebliği dikkate almayanların acı sonunu göstermektedir. 113. âyette Kur’ân’ın gönderiliş amacının günahlardan/şirkten korunmak, ibret/öğüt almak için olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bu âyetteki “وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ” ve “ذُكْرًا” ifâdeleri Mekkelilerin pek çok kez Hz. Peygamber tarafından uyarılıp ikaz edildiklerini anlatmaktadır.

115-127. âyetlerde Mekke halkı Hz. Âdem-İblis kıssası üzerinden uyarılmaktadır. Özellikle bu pasajda şeytan için kullanılan “Biz de ‘Ey Âdem! İşte bu senin ve eşinin düşmanıdır. Sakın o sizi cennetten çıkarmasın; sonra bedbaht olursun’ dedik” (Tâhâ 20/117) ifâdesi Mekkelilere açık bir uyarı niteliğinde olup aynı zamanda Hz. Peygamber’in davetine uymaları konusunda da bir çağrıdır. Yine bu paşada geçen “Benden size bir yol gösterici geldiğinde kim benim rehberime uyarırsa o sapmaz ve bedbaht da olmaz. Kim de benim zikrimden/kitabımdan yüz çevirirse, onun dar bir geçimliği olur ve onu kıyâmet günü kör olarak haşrederiz” (Tâhâ 20/123-124) ve “Âyetlerimiz sana geldiğinde sen onları unuttun. Bugün de sen böyle unutulursun. Haddini aşan ve Rabbinin âyetlerine inanmayanları Biz işte böyle cezalandırırız. Âhiret azâbı ise daha da şiddetli ve sürekli” (Tâhâ 20/126-127) ifâdeleri de Mekke müşrikleri için hem bir tehdit hem de Hz. Peygamber’in çağrısına uyma konusunda açık bir davet niteliğindedir.

Diğer taraftan diyarlarında dolaştıkları helâk edilen kavimlerden geriye kalan harabeler de “akıl sahipleri” için bir uyarı ve tebliğ niteliğindedir (Tâhâ 20/128). Müşriklerin Hz. Peygamber’e, onları davetinden dolayı söyledikleri olumsuz cümleler karşısında onun sürekli olarak Rabbini tesbih etmeye memur kılınması da muhâtaplarını defaatle İslâm’a çağırıldığının açık bir göstergesidir (Tâhâ 20/130).

Özellikle sûrenin sonunda yer alan “Ailene namazı emret; sen de onda sebât et” (Tâhâ 20/132) âyetindeki “وَأْمُرْ أَهْلَكَ / Ailene/ehline emret” cümlesi hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde Hz. Peygamber’in ailesini ve yakınlarını uyardığını ortaya koymaktadır.

Müşriklerin söylediği “‘Bize, Rabbinden bir mu’cize getirmeli değil miydi?’ dediler. Onlara öncekilerin kitaplarındaki açık belgeler gelmedi mi?” (Tâhâ 20/133) cümlesi de Hz. Peygamber’in davetine verdikleri olumsuz yanıtı göstermektedir. Bununla beraber sûrenin sonunda yer alan ve Hz. Peygamber’in davetine rağmen müşriklerin iman etmeyeceklerini dile getiren “De ki: Herkes bekliyor; siz de bekleyedurun. Hidâyeti bulup da dosdoğru yolun yolcusu olan kimmiş, yakında anlarsınız” (Tâhâ 20/135) ifâdesi de Mekkelilerin Yüce Allâh’ın çağrısına uymadıklarını, bundan dolayı hem dünyada hem de cehennemde korkunç bir şekilde cezalandırılacaklarını ortaya koymaktadır.

17. VÂKİA’ SÛRESİ

Vâkıa’ sûresinin 1-48. âyetlerinde anlatılan cennet ve cehennem sahneleri ve bu bağlamda insanların kıyâmet gününde üç gruba ayrılıp hayır işlemede sâbikûn/önde giden ve mukarrebûn olarak isimlendirilen ashâbu’l-meymene ve ashâbu’l-yemîn’in cennette ebedî kalıp Yüce Allâh’ın sayısız rızıklarına nâil olacakları; buna mukâbil ashâbu’l-meşeme ve ashâbu’ş-şimâl olarak isimlendirilen cehennem ehlinin de ebedî olarak cehennemde kalıp korkunç azaplara ma’rûz kalacakları imân etmeyen Mekkeliler için bir tehdit ve uyarı niteliğindedir.

Mekke müşrikleri, Hz. Peygamber onlara öldükten sonra diriltip Allâh’ın huzurunda hesaba çekileceklerini söylediğinde her defasında ona “Biz ölüp, toprak ve kemik olduktan sonra tekrar mı dirileceğiz? Daha önceki atalarımızda mı?” (el-Vâkıa’ 56/47-48) şeklinde yanıt veriyorlardı. Bu itiraza yüce Allâh “De ki: - Öncekiler de sonrakiler de” (el-Vâkıa’ 56/49) ifâdesiyle yanıt vermiştir. Mekkelilerin bu yanıtı ve Yüce Allâh’ın onlara verdiği cevap tebliğe muhâtap olduklarını ve Hz. Peygamber’in davetini reddettiklerini açık bir şekilde göstermektedir. Ardından yine Mekke müşriklerine “Sonra siz ey haktan sapan yalanlayıcılar! Mutlaka cehennemdeki zakkûm ağacından yiyeceksiniz. Onunla karınlarınızı dolduracaksınız. Onun üzerine de kaynar sudan susamış devenin içişi gibi içeceksiniz. Hesap günü onların ziyâfeti budur” (el-Vâkıa’ 56/51-56) tehditlerinin ardından “Sizi Biz yarattık; hâlâ tasdik etmeyecek misiniz?” (el-Vâkıa’ 56/57); “Andolsun, birinci yaratılışınızı biliyorsunuz. O hâlde düşünseniz ya!” (el-Vâkıa’ 56/62) denilerek bizzat Yüce Allâh tarafından İslâm’a davet edilmektedir.

Bu ikazların ardından müşriklerin 65-76. âyetlerde belirtildiği üzere yaratılış üzerinden düşünmeleri ve kâdir-i mutlak olan Allâh’a iman etmeleri istenmektedir. Bunların ardından gelen “Kur’ân, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir. Şimdi siz bu sözü mü küçümsüyorsunuz?” (el-Vâkıa’ 56/80-81) ifâdeleri de Mekkelilerin Kur’ân’a inanmaları ve Hz. Peygamber’in davetini kabul etmeleri gerektiği bağlamında bir çağrı niteliğindedir. “Eğer o, yalanlayanlardan ve sapıklardan ise” (el-Vâkıa’ 56/92) âyeti ise müşriklerin bu çağrıları bilerek yalanlayıp dalâlete düştüklerini ve Hz. Peygamber’in davetini reddettiklerini göstermektedir.

18. ŞU'ARÂ SÛRESİ

Şu'arâ 214. âyetten önce de bu sûrede Hz. Peygamber'in ayırım yapmadan Mekkelileri ve akrabalarını uyardığına dâir ifâdeler bulunmaktadır. 214. âyetin açıklamalarına geçmeden önce bunlar hakkında bilgi vereceğiz. Hurûf-u mukatta'dan sonra "mübîn" olan Kur'ân'ın âyetlerine yemin edilerek başlayan sûrenin üçüncü âyetinde "(Ey Muhammed!) İmân etmiyorlar diye âdeta kendini helâk edeceksin!" (eş-Şu'arâ 26/3) denilmektedir. Bu âyet bir taraftan Hz. Peygamber'in tebliğ konusundaki azmini/kararlılığını, çektiği sıkıntıları, davetinde ne kadar samimi olduğunu, her fırsatta kavmini Yüce Allâh'ın dinine davet ettiğini, bütün bu uğraşılara rağmen müşriklerin ona olumsuz tepkiler verdiğini göstermektedir. Diğer taraftan bu âyette müşriklerin Kur'ân'a inanmadıkları; Hz. Peygamber ve mü'minlere karşı sergiledikleri düşmanca tavırlardan dolayı aşırı şekilde üzülen Hz. Peygamber ve mü'minler teselli edilmektedir.

Tüm Mekke halkı Hz. Peygamber tarafından pek çok kez İslâm'a davet edilmiştir. Ancak "Rahman'dan kendilerine gelen her yeni uyarıdan hemen yüz çevirenler oldular" (eş-Şu'arâ 26/5) âyetinde de belirtildiği üzere her defasında Hz. Peygamber'in davetine onunla alay ederek olumsuz yanıt vermişlerdir. Zîrâ bu âyetteki "مَنْ ذَكَرَ مِنَ الرَّحْمَنِ مُحْتَبًا" ifâdesi bunu açıkça ortaya koymaktadır. Bir sonraki âyetteki "فَقَدْ كَذَّبُوا" ifâdesi de müşriklerin inatlarının daimî olduğunu göstermektedir.

7-8 âyetlerde her birinde ayrı bir güzellik olan yeryüzündeki bitkilerdeki "âyetlerden" ibret alınması istenmektedir. 10-68. âyetlerde anlatılan Hz. Mûsâ-Firavun; 69-89. âyetlerdeki Hz. İbrâhîm kıssaları üzerinden müşriklere uyarılar yapılmaktadır. Diğer taraftan peygamberlerin çağrılarına karşı gelen müşriklerin/kâfirlerin cehennemde söyledikleri/söyleyecekleri "فَلَوْ أَن لَنَا كَرَّةٌ فَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ" / Keşke bizim bir hakkımız daha olsaydı da müminlerden oluversaydık" (eş-Şu'arâ 26/102) cümlesi nebevî risâleti reddetmenin derin pişmanlığını ortaya koymaktadır. Bununla beraber 105-191. âyetlerde anlatılan Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. Lût, Hz. Şua'yb kıssaları üzerinden de müşrikler uyarılmaktadır. Zîrâ bu peygamberleri dinlemeyip helâk edilen kavimler üzerinden Mekkelilere de inanmadıkları takdirde yok edilecekleri mesajı verilmektedir.

19. 1. Şu'arâ Sûresi 214. Âyet ve Akrabaların Uyarılması

Şu'arâ 214. âyette Yüce Allâh, Hz. Peygamber'e genelde insanları özelde de akrabalarını uyarma bağlamında şöyle demektedir. "وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ" / En yakın aşiretini/akrabalarını uyar" (eş-Şu'arâ 26/214). "العشرة" / el-'aşeratü" (on) sayısı kâmil/tam sayıdır. "العشيرة" / el-'aşiratü" ise kişinin kendileriyle çok olduğu yakınlarından oluşan her âile çevresi için kullanılan bir isimdir. Bu âyetteki "عشير" kelimesi ise yakın, tanıdık, samimi kişiler anlamına gelmektedir. Bunlar da Hz. Peygamber'in akrabaları olan Hâşimoğulları ve Muttaliboğullarıdır. Burada öncelikle şunu ifâde etmek gerekir ki bu âyette "uyarma" ile kastedilen husus, Hz. Peygamber'in öncelikle akrabalarından başlaması değildir. Zira buraya kadar ele aldığımız sûrelerde Hz. Peygamber akrabalarıyla beraber tüm Mekke halkını pek çok kez uyarmıştır. Zira bu âyetten önceki sûrelerde geçen "enzir", "münzir", "nezîr", "li yünzira" gibi kelimeler bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan ona inanan ilk insanlar arasında eşi Hz. Hatice ve amca oğlu Hz. Ali'nin olması ilk olarak akrabalarını risâletinin başında uyardığını ve onları İslâm'a davet ettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca davetin "genel/umumî ve özel/hususî" olarak ikiye ayrılması daha önce de işaret ettiğimiz üzere ikinci sırada nâzil olan Müddessir sûresinin ikinci âyetindeki "فَمَنْ أَنْذَرَ" / Kalk ve uyar" buyruğuyla bağdaşmamaktadır. Dolayısıyla Şu'arâ 214. âyetteki "uyarma" ilk olarak yapılan/yapılacak olan bir şey değil; sürekli yapılan "uyarmanın/ikazın" bir tekrarından ibârettir. Diğer taraftan Hz. Peygamber'in bu âyetle akrabalarını uyarmaya başladığını söylemek doğal olarak bundan önce uyarı mı sorusunu akla getirmektedir. Buraya kadar ele aldığımız sûrelerde uyarma bağlamında kullanılan kelimeler dikkate alındığında böyle bir şeyin akli bir tarafının bulunmadığı ortadadır.

Nitekim bu âyet bağlamında nakledilen rivâyetlerin birinde İbn 'Abbâs Hz. Ali'den şöyle bir cümle nakletmektedir: يَا عَلِيُّ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُنِي أَنْ أَنْذِرَ عَشِيرَتِي الْأَقْرَبِينَ فَصَفْتُ بِذَلِكَ ذُرْعًا وَعَرَفْتُ أَنِّي مَتَى أَبَادِيهِمْ بِهَذَا الْأَمْرِ أَرَى مِنْهُمْ مَا أَكْرَهُ، فَصَمْتُ "Ey Ali! Allâh bana yakın akrabalarımı uyarmamı emrediyor. Bu konuda çok daraldım. Biliyorum ki her ne zaman onlara bu işi açmış olsam onlardan

istemediğim davranışlarla/tepkilerle karşılaşıyorum. Bundan dolayı Cebrâil bana gelene kadar bu konuda sessiz kaldım. Cebrâil bana: ‘Ey Muhammed! Eğer emredildiğin şeyi yapmazsan Allâh sana azap eder’ dedi”.¹⁰

Bu rivâyette geçen “Biliyorum ki her ne zaman onlara bu işi açmış olsam onlardan istemediğim davranışlarla/tepkilerle karşılaşıyorum” cümlesi bir taraftan Hz. Peygamber’in yakın akrabalarıyla beraber Mekkelileri bu âyetten önce pek çok kez uyardığını ve her defasında onlardan olumsuz tepkiler gördüğünü; diğer taraftan da buradaki “uyarmadan” maksadın davetin hususî olarak başlamasından ziyade tekrar tekrar yapılan bir şey olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan bu âyetten sonra gelen “Sana tâbi olan müminlere kol kanat ger!” (eş-Şu’arâ 26/215) cümlesi, nesep bağlamındaki yakınlığın kıyâmet gününde insanlara bir yararının olmayacağını göstermektedir. Mekkî b. Ebû Tâlib (ö. 437/1045) bu bağlamda şöyle demektedir: “Bu âyetin mânâsı Hz. Peygamber’in, insanların üzerlerine düşen görevleri yapmaları için neseplerine ve Hz. Peygamber’e olan yakınlıklarına güvenmemeleri konusunda onları uyarmasıdır” (Mekkî b. Ebî Tâlib, 2008, VIII, 5358).

Câhiliye döneminde Arapların sosyal ilişkiler bağlamında “nesebe” verdikleri önem dikkate alındığında Mekkî b. Ebû Tâlib’in bu yorumu son derece isâbetli görünmektedir. Süleyman Ateş de “akrabalığın” kişiye yarar sağlamayacağı ve önemli olanın İslâm kardeşliği olduğu bağlamında şöyle demektedir: Bu âyet akrabası da olsa mü’minin, din düşmanlarıyla ilişkisini kesmekte, âile asabiyetine, kabîle ve ırkçılığa şiddetli bir darbe vurmakta ve bunun yerine İslâm kardeşliğini öne çıkarmaktadır. Ayrıca Mücâdele 22, Mümtehine 1-3, Tevbe 23-24 ve Hucurât sûresinin 10. âyetleri de İslâm kardeşliğini; âilecilik, kabîlecilik ve ırkçılık kavramlarının üstüne çıkarmaktadır (Ateş, 1990, VI, 326).

Mevdûdî ise bu âyet hakkında şöyle demektedir: İslâm dininde Hz. Peygamber’in şahsı için nasıl bir ayrıcalık yoksa aynı şekilde başta onun ailesi olmak üzere en yakın akrabaları için de herhangi bir ayrıcalık sözü konusu değildir. Zîrâ âhirette hesap verme ve bunun karşılığında mükâfat veya cezâ alma konusunda herkes eşittir. Hiç kimse peygamberlere yakınlığından dolayı cezâdan muaf tutulmayacaktır. Buradaki esas mesele Hz. Peygamber’in yakınlarını uyarmak değildir. Gerçekte anlatılmak istenen şey din konusunda Hz. Peygamber’in yakınlarının bir ayrıcalığa sahip olmadıklarıdır. Bir kişi için zararlı/yararlı olan şey başkası için aynen geçerlidir. Dolayısıyla Hz. Peygamber bunu önce kendisi benimsemeli ve sonra da bunu yakınlarıyla beraber başkalarına da iletmeliydi. Hayatı boyunca bu ilkeyi uygulayan Hz. Peygamber Mekke’nin fethinde ilk olarak amcası Hz. ‘Abbâs’a ödenecek fâizini kaldırarak ve hırsızlık yapan Fâtıma adlı bir kadın için şefâat talebinde bulunan Usâme b. Zeyd’e söylediği “Vallâhi, Muhammed’in kızı Fâtıma bile hırsızlık yapmış olsaydı, onun da elinin kesilmesini emrederdim” sözüyle göstermiştir (Mevdûdî, 1996, IV, 76-77).

SONUÇ

Hz. Peygamber’in risâlet/nübüvvet görevinin ilk yıllarında aktif davetinin kimleri kapsadığı konusunda bazı âlimler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler daha çok davetin ilk etapta umumî mi, hususî mi olduğu üzerinedir. Meseleyi birkaç açıdan ele aldığımızda bu farklılığın yersiz olduğu anlaşılmaktadır. Zira nüzûl tertipleri dikkate alınarak Şu’arâ 214’e kadar nâzil olan âyetlerdeki uyarı bağlamındaki “inzâr” ifâdeleri incelendiğinde davetin toplumun her kesimini kapsadığı görülmektedir.

Miladî 610 yılında ‘Alak sûresinin “Yaratan Rabbinin adıyla oku” mesajı ile risâlet/nübüvvet görevini alan Hz. Peygamber, yaşadığı bu durumu ilk olarak hayat arkadaşı Hz. Hatice ile paylaşmıştır. Ardından bunu Varaka b. Nevfel’e anlatmaları ve risâletin ilk zamanlarında Hz. Peygamber’in amca oğlu Hz. Ali’nin Müslüman olması bu davetten birden fazla kişinin haberdar olduğunu göstermektedir. İkinci sırada nâzil olan Müddessir sûresinin “ (3) وَرَبِّكَ فَكَبِّرْ (2) فَمُ فَانذِرْ (1) يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ / Ey örtüsüne bürünen kalk ve uyar. Rabbinin yücelt” hitâbı, ilâhî davetin fiilî olarak başladığına açık bir şekilde işaret etmektedir. Ayrıca bu âyetlerde akraba ve yabancı bağlamında da herhangi bir ayırım bulunmamaktadır.

Nüzûl tertiplerine göre 47. sırada nâzil olan ve umumî-hususî davet bağlamında tartışmaların odak noktasını oluşturan Şu’arâ 214 “ وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ / En yakın aşiretini/akrabalarını uyar” âyetine kadar nâzil olan sûrelerde geçen “enzir”, “nezîr”, “nüzür”, “münzir”, “münzerûn”, “li yünzira”, “li yekûne li’l-‘âlemîne nezîrâ”, “zekkir”, “müddekir/müzzekkir”, “li yezzekkerû”, “kul”, “yâ eyyühe’n-nâs”, “yâ benî âdem”, “مُسْمِعٌ/işittiren/davet eden”, “mübeşşir”, “izâ tütlâ ‘aleyhim âyâtinâ”, “sarrafnâ”, “nebbe”, “ve’mur ehleke” “vea’za”, “vâi’zîn”, “ittekkullâh”, “elâ tettekûn”, “etiu’ni” gibi ifâdeler Hz. Peygamber’in yakın akrabalarıyla beraber tüm Mekke halkını ayırım yapmadan uyardığını ortaya koymaktadır. Ayrıca bu âyetler hakkında vârid olan hadisler de bu durumu teyit etmektedir. Bilhassa Şu’arâ 214. âyetten nâzil Tâhâ sûresindeki “ وَأَمُرُ أَهْلَكَ /

¹⁰ Açıklamalar için bk. Taberî, *Câmiu’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 11/6610; Ebû Muhammed Muhyissunne el-Hüseyn b. Mes’ûd b. Muhammed el-Ferrâ el-Begavî (1420), *Me’âlimu’t-tenzîl fî tefsîri’l-Kur’ân*, thk. ‘Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsîl-‘Arabî), 3/480. Ayrıca bk. İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 6/168-169.

Ailene/ehline emret" ifâdesi Hz. Peygamber'in davetini yakınlarına iletmesi bağlamında önemli bir delildir. Bununla beraber "yâ eyyühe'n-nâs / ey insanlar" ve "yâ benî âdem / ey âdemoğulları" ifâdeleri de tebliğin Şu'arâ 214. âyetten önce genel olarak Hz. Peygamber tarafından yapıldığını göstermektedir.

Bütün bunlar ışığında son olarak şunu da ifâde etmek gerekir ki Şu'arâ 214. âyeti, hususî tebliğden ziyâde bu âyetin bağlamı dikkate alındığında Hz. Peygamber'in akrabalarını ilk olarak uyarmasını/ikaz etmesini değil; eğer onun çağrısına/davetine icâbet etmezlerse yakınlarına âhirette bir yarar sağlamayacağını ifâde etmektedir. Zira risâletin özü/amacı ayırım yapmadan tüm insanları hidâyete davet etmektir

KAYNAKÇA

- Akdemir, Salih (2004). Son çağrı Kur'ân. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Âlûsî, Şihâbüddin Mahmûd b. 'Abdillâh el-Hüseynî (1415). Rûhu'l-me'ânî. thk. 'Abdulbârî 'Atiyye. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Asad, Muhammad (1993). The Message Of The Qur'ân. Gibraltar: Dar Al-Andalus, 2. Basım.
- Ateş, Süleyman (1990). Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri. 12 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissunne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ (1420). Me'âlimu't-tenzîl fi tefsiri'l-Kur'ân. thk. 'Abdurrezzâk el-Mehdî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî.
- Bezzâvî, Nâsiruddîn Ebû Sa'îd 'Abdullâh b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî (1418). Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl. thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlı. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî.
- Buhârî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâ'il (1992). Sahihu'l-Buhârî. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Bursevî, İsmâil Hakkı (ts). Rûhu'l-Beyân. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Çantay, Hasan Basri (2015). Tefsirli Kur'ân Meâli. 3 Cilt. İstanbul: Risâle Yayınları.
- Derveze, Muhammed 'İzzet (1383). et-Tefsiru'l-hadis. Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabîyye.
- Doğrul, Ömer Rıza (1955). Tanrı Buyruğu. İstanbul: Bilgi Basım ve Yayınevi, 3. Basım.
- Ebüssuûd, el-Kâdi Muhammed b. Muhammed b. Mustafâ el-İmâdî (2010). İrşâdu'l-'akli's-selîm ilâ mezâye'l-kitâbî'l-kerîm. 8 Cilt. Beyrut - Lübnân: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî.
- Hamidullah, Muhammed (1995). İslâm Peygamberi. çev. Salih Tuğ. 2 Cilt. İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Işıcık, Yusuf (2008). Kur'ân Meâli. Konya: Konya İlahiyat Derneği Yayınları, 2. Basım.
- İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir (ts). Tefsiru't-tahrîr ve't-tenvîr. 30 Cilt. Tunus: Dâru Sahnûn li'n-Neşr ve't-Tevzî'.
- İbn 'Atiyye, Ebû Muhammed 'Abdülhak b. Gâlib b. 'Abdirrahmân (1422). el-Muharreru'l-vecîz fi tefsiri'l-kitâbî'l-'azîz. thk. 'Abdusselâm 'Abduşşâfi Muhammed. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed 'Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî (1419). Tefsiru'l-Kur'ânî'l-'azîm. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 10 Cilt. Arabistan: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz.
- İbn Ebî Zemenîn, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. 'Abdillâh b. 'İsâ (2002). Tefsiru'l-Kur'ânî'l-'azîz. thk. Ebû 'Abdillâh Hüseyin b. 'Ukkâse - Muhammed b. Mustafâ el-Kenz. 5 Cilt. Mısır: el-Fârûku'l-Hadîse.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn 'Abdülmelik (1995). es-Siretu'n-nebeviyye. thk. Mustafâ eş-Şekkâ vd.. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Hayr.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâ'il b. 'Ömer el-Kureşî el-Basrî ed-Dimeşki (1999). Tefsiru'l-Kur'ânî'l-'azîm. thk. Sâmi b. Muhammed Selâme. 8 Cilt. B.y.: Dâru Tayyibe li'n-Neşr ve't-Tevzî'.
- İbnü'l-Cevzi, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed (1422). Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr. thk. 'Abdurrezzâk el-Mehdî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-'Arabî.
- İsfehânî, Râgıb (2006). Mufredâtu elfâzî'l-Kur'ân. Sayda-Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye.
- Kandemir, Mehmet Yaşar vd. (2014). Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâli. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Kapar, Mehmet Ali. "Ebû Leheb" (1994). Türkiye Diyanet vakfı İslâm Ansiklopedisi. 10/178-179. İstanbul: TDV Yayınları.
- Karaman, Hayrettin vd. (2008). Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir. 5 Cilt. Ankara: TDV Yayınları.
- Karaman, Hayrettin vd. (2018). Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 33. Basım.
- Kurtubî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (1995). el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Kuşeyrî, 'Abdülkerîm b. Hevâzin b. 'Abdülmelik (ts). Letâifü'l-işârât. thk. İbrâhîm el-Besyûnî. 3 Cilt. Mısır: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-'Âmme li'l-Kitâb.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr (2019). Te'vîlâtü'l-Kur'ân. çev. Mehmet Erdoğan - Bekir Topaloğlu. 17 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları.
- Mâverîdî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. Habîb (2012). en-Nüket ve'l-'uyûn. 6 Cilt. Beyrut - Lübnân: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî (2008). el-Hidâye ilâ bulûğî'n-nihâye fi 'ilmi me'ânî'l-Kur'ân ve tefsîrihi ve ahkâmîhi ve cümelin min fûnûni 'ulûmîhi. thk. Komisyon. nşr. Mecmû 'atu Buhûsî'l-Kitâb ve's-Sünne. 13 Cilt. B.y.: y.y.
- Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ (1996). Tefhîmu'l-Kur'ân. çev. Muhammed Han Kayanî vd.. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Mukâtil b. Süleymân. Ebû'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdi el-Belhî (2003). Tefsiru Mukâtil b. Süleymân. thk. Ahmed Ferîd. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Müslîm, Ebu'l-Hüseyn Müslîm b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (1992). Sahîh. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Nisâbü'rî, Nizâmuddîn el-Hasen b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Kummî (1416). Garâibu'l-Kur'ân ve regâibu'l-furkân. thk. Zekeriyâ 'Umeyrât. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Öztürk, Mustafa (2016). Nüzûl Sırasına Göre Kur'ân-ı Kerîm Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Pickthall, Marmaduke (2011). The Glorious Qur'ân. İstanbul: Çağrı Yayınları, 6. Basım.
- Râzî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. 'Ömer Fahrüddîn (1420). Mefâtihu'l-gayb. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbü'rî (2002). el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'ân. thk. el-İmâm Ebî Muhammed b. 'Âşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî.
- Semerikandî, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm (ts). Bahru'l-'ulûm. 3 Cilt. B.y.: y.y.

- Suyûtî, 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâlüddîn (ts). ed-Dürü'l-mensûr. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Suyûtî, 'Abdurrahman b. Ebû Bekir Celâlüddîn (1996). el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'an. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 3. Basım.
- Şevkânî, Muhammed b. 'Ali b. Muhammed 'Abdullâh (1414). Fethu'l-kadîr. 5 Cilt. Nşr. Dâru İbn Kesîr. Beyrut: Dâru'l-Kütübî't-Tayyib.
- Şimşek, M. Sait (2012). Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri. 5 Cilt. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (2001). Câmiu'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an. thk. Sıdkı Cemîl el-'Attâr. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Tirmizî, Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ b. Sevre (1992). Sünen. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tüsterî, Ebû Muhammed Sehl b. 'Abdillâh b. Yûnus b. Refî' (1423). Tefsîru't-Tüsterî. thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Vâhidî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Ahmed b. Muhammed b. 'Ali en-Nisâbüri (1415). el-Vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz. thk. Safvân 'Adnân Dâvûdî. Beyrut: Dâru'l-Kalem - ed-Dâru'ş-Şâmiyye.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Peygamber" (2007). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 34/257-262. İstanbul: TDV Yayınları.
- Yazar, Elmalılı Muhammed Hamdi (2001). Hak Dini Kur'an Dili. 10 Cilt. İstanbul: Yenda Yayınları.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. 'Ömer b. Muhammed (1995). el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vucûhi't-te'vîl. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.